

Södra Nybro

En sammansatt stadsdel

Södra Nybro är en både spännande och lite förvirrande stadsdel. Den består av ett antal mindre delområden med skilda stadsplanemönster och hustyper, vilka successivt adderats under ett helt sekel. Alla är de präglade av sin samtid och en promenad genom södra Nybro blir en upptäcktsfärd genom 1900-talet.

Grönvägen på ett vykort från tidigt 1900-tal.

Översiktlig beskrivning av stadsdelsområdet

Stadsdelsområdet Södra Nybro är ett stort sammanhängande område som omfattar all villabebyggelse väster om Joelskogen och söder om järnvägen mot Växjö, alltså även det s.k. Grönskogsområdet. Stadsdelen domineras helt av villabebyggelse. Många av de äldre villorna har fungerat som bostad för flera hushåll, men egentliga flerfamiljshus finns endast på några få platser, i grupper om 3-4 stycken. Stadsdelens enda industribyggnad är det till bostäder ombyggda Grönskogs Bryggeri som ligger i områdets nordöstra spets. De offentliga byggnaderna är få: en skola, samt tre äldre institutionsbyggnader som idag fungerar som dagis, skola respektive vandrarhus.

Stadsdelens historia och utbyggnad

Rakt genom stadsdelen Södra Nybro gick tidigare gränsen mellan Madesjö prästgård och Kvarnasläatts gård. Av äldre kartmaterial kan man se hur gränsen går som en spikrak linje i nord-sydlig riktning mellan Bolanders bäck och Lindåsabäcken. Över dagens järnvägsövergång och tvärs över kvarteren vid Närkegatan, vidare genom kvarteren vid Västerängs- och Ringgatornas västra delar, över grönområden och villatomter kring Fikonvägen.

Den norra delen av Kvarnaslätt kallades tidigare för Grönmoen. Området började bebyggas redan kring tiden för köpingsbildningen 1865. Nere vid bäcken anlades bryggeriet Grönskog. Utmed vägen

som gick genom tallskogen från Kvarnasläatts gård till Fagerslätten började bostäder att byggas¹⁹. Denna landsväg, Grönvägen, sägs för övrigt ha fått sitt namn av att den var grön av gräs. År 1873 upprättades en reglerad plan, med gator, kvarter och tomter över Grönmoenområdet. Järnvägen skulle då just dras i områdets nordligaste del. Tio år senare startades Nybro kallvattenkuranstalt på köpingens mark på andra sidan bäcken, nordost om bryggeriet. Närheten till kurortsanstalten blev under flera decennier framöver den viktigaste styrande faktorn för köpingens expansion på Kvarnasläatts marker, både med avseende på den planläggning som gjordes och vilka typer av byggnader som uppfördes där.

År 1890 inköpte köpingen hela Kvarnasläatts gård. Därmed kunde man utöka kuranläggningen med Linnéaparken, skogs promenader genom Joelskogen, och ett kallbadhus vid Linneasjöns strand. Den första egentliga plan som upprättades på Kvarnaslätt sedan marken införlivats med köpingen gällde Grönmoenområdet, år 1893. Planen, med rätvinkligt gatunät och ett torg, kunde aldrig genomföras annat än i delar. Villagatan som funnits med redan i 1873 års plan kom förvisso att byggas, men det blev svårt att reglera det bebyggda området i vägkorsningen mellan Grönvägen och den väg som ledde ned genom skogen till bryggeriet och kvarnbron. Ännu idag finns en rest av vägen ned till bryggeriet bevarad i Frejagatans sträckning.

I Grönmoenområdet uppfördes under 1890-talet flera villor av köpingen för uthyrning till badgästerna.

1893 års plan över Grönmoenområdet.

En av dem finns ännu kvar i kanten av Joelskogen, "Skogshyddan 1". Vi får anta att möjligheten att hyra ut till badgäster även påverkade det privata byggandet i Grönmoenområdet och utmed Grönvägen. Dels kunde de enskilda byggherrarna sannolikt uppföra större och elegantare hus än vad som hade varit ekonomiskt möjligt för dem på en annan ort. Dels bör många bostadshus i viss mån ha anpassats både funktionellt och utseendemässigt, för att passa och tilltala kurortspubliken. Under sommarmånaderna trängde många Nybrobor ihop sig i källare och uthus för att maximera den bostadsyta som kunde upplåtas för uthyrning. Det hände även att man gick samman i privata konsortier för att uppföra "badvillor". Sannolikt fungerade många av villorna även utanför badsäsong som bostad åt flera hushåll.

År 1897 och 1904 gjordes två markinköp så att köpingen kom att äga hela Göljemåla by/gård, utöver det gamla köpingsområdet med badhusparken och Kvarnslätts gård. Det senare året inleddes även arbetet med att upprätta en ny stadsplan. Den kom i sin slutliga form att ritas av stadsarkitekten i Kalmar Josef Fredrik Olson år 1912 och stadfästes år 1918. Grönmoen var nu tämligen bebyggt, i en form som kommit att bli en kompromiss mellan verkligheten och de tidigare upprättade planerna. De nya kvarter

som lades ut söder om Grönvägen kunde däremot gestaltas helt fritt. Den nya stadsdelen anpassades både formmässigt och funktionellt till badrörelsen och den omgivande naturen. Rymliga villatomter lades ut i mjukt rundade kvarter, mellan vilka de generöst tilltagna gatorna slingrade sig fram likt trädgårdsgångar. Friluftslivet, med hälsobringande promenader i den friska talskogsluften, var en grundpelare i kurortsidén och den tillkommande bebyggelsen tänktes harmoniera med detta. Planen är typisk för sin tid. I början av 1900-talet bröt nya stadsplaneideal igenom som förkastade 1800-talets formella rutnätsplaner. Istället förespråkades oregelbundna kvarter, mer grönska och en större hänsyn till platsens naturliga förutsättningar som terrängförhållanden och befintliga bebyggelsestrukturer, d.v.s. platsens historia.

Under 1910- och 1920-talen bebyggdes kvarteren närmast Grönvägen med villor. Åren omkring 1930 tillkom flera allmänna anläggningar i anslutning till området. Idrottsplatsen i Joelskogen, Viktoriavallen, anlades 1926. Under slutet av 1920-talet och början av 1930-talet omdanades skyttebanan väster om Kvarnslätts gård till ålderdomshem, sinnessjukhus och begravningsplats, med behändig närhet till varandra. Ålderdomshemmet, Gammelgården, invigdes år

Ovan stadsplanen från 1912 (beskuren). Grönvägsområdet är bebyggt, Joelskogen avsatt som park och marken söder om Joelskogen har planlagts i mjukt rundade villakvarter.

T. v. har 1912 års stadsplan lagts ovanpå en ekonomisk karta från 1977. Gränsen till Madesjö Prästgård är markerad med ett rött streck.

1930. Det ritades av arkitekt Hjalmar Hammarling, en Stockholmsarkitekt som specialiserat sig på just denna typ av byggnader²⁰. Begravningsplatsen, som utformades av länsarkitekt Thure Bergentz²¹ och kyrkogårdsinspektör Ruthner från Stockholm med ett kapell ritat av J Fred Olson, invigdes 1936.

1930 inkorporerades nya delar väster om köpingen från Madesjö prästgård. En stadsplan för de nya delarna av köpingen upprättades året efter av Thure Bergentz. Planläggningen omfattade Fagerslätten, Myrdalen, Södra Nybro, samt en del av Östermalm. I södra Nybro fick den äldre villastadsplanen i princip ligga fast, trots att många av kvarteren var sparsamt bebyggda. 1930-talsplanen anslöt till den tidigare markanvändningen, men de nytillkomna villakvarteren stöptes i en betydligt striktare form, som starkt kontrasterade mot det äldre mönstret. I den nya pla-

nen gavs även plats för några mer stadsmässiga inslag: en torgbildning omgärdad av flerfamiljshus, några tomter avsatta för allmänna ändamål och i anslutning till de senare ett par formella parkavsnitt²².

Också denna plan är helt i linje med sin tid. Omkring 1930 slog funktionalismens, "funkisens", stadsplane- och arkitekturideal igenom, där praktisk funktion och saklighet skulle styra formgivningen. Kvarteren inordnades i ett regelbundet mönster utmed raka gator. Jämstora tomter för fristående hus, orienterade åt samma väderstreck skapade goda förutsättningar för alla medborgare att få likvärdiga, sunda bostäder med avseende på tillgången till ljus, luft och grönska. Byggnadsaktiviteten tycks ha varit låg under den besvärliga konjunkturen i början på 1930-talet, men från slutet av 1930-talet och in på 1950-talet realiserades en del av 1931 års plan²³,

1931 års stadsplan (beskuren).

samtidigt som de kvarter som lagts ut i 1912 års plan kompletterades med bebyggelse.

Redan på 1940-talet kom en reaktion mot det radikala funktionalistiska formspråket, såväl avseende hus som stadsplaner. Många menade att den rationella funktionalistiska formgivningen gav en torftig bebyggelse. I Södra Nybro valde man vid mitten av 1950-talet att frångå 1931 års plan, trots att bara ca en tredjedel av den hade realiserats. Istället lades en ny plan över området, som adderade ett nytt mönster till lapptäcket av stadsplaner. Det storskaliga upplägget i den tidigare planen bröts genom att kvarteret Vägen, med tomter grupperade kring en lokal plats, lades ut som en "bromskloss" söder om de utbyggda kvarteren. Ett antal nya småkvarter lades ut mellan Västerängsgatan och den nya Ringvägen. De korta gator som skiljer kvarteren åt, breddades till kilformade platser, lokala stadsrum, med gräsbevuxna partier i mitten, som för att förstärka gemenskapen utmed gatan. Ringvägen kantades mot skogen i söder med en räckta villatomter som fortsatte utmed den påbörjade Hallandsgatan. Området byggdes ut åren kring 1960 och därmed var det dåvarande Södra Nybro i stort sett fullt utbyggt.

Liksom övriga landet, befann sig Nybro nu i en högkonjunktur med en kraftigt höjd efterfrågan både på industri- och bostadstomter. Villastadsdelen Södra Nybro utvidgades ytterligare åt väster och under bara några få år vid mitten av 1960-talet byggdes upp emot 200 bostäder i området. Villagatan, som förlängdes och förbands med Madesjövägen, blev områdets primära genomfartsgata. Hallandsgatan och Smålandsgatan förbands i en generöst tilltagen båge, där den tidigare kransen av villatomter mot skogen fortsattes. Kvartersmarken innanför bebyggdes, till cirka en tredjedel vardera, med bostadsrättsradhus, gruppbbyggda villor och individuellt uppförda egna hem. Det senaste tillskottet till Södra Nybro utgörs av två återvändsgator, Citrusvägen och Fikonvägen, med villabebyggelse från mitten av 1980-talet som lagts ut liksom ett par satelliter i skogspartiet söder om den äldre bebyggelsen.

Stadsdelens karaktär

Södra Nybro är en till yta och innehåll omfångsrik stadsdel som helt domineras av småhus. De flesta hus är individuellt uppförda och många är sannolikt prefabricerade "kataloghus". Området har successivt utvidgats, planlagts och bebyggt under närmare ett

sekel, där varje etapp utformats i enlighet med sin tids ideal. Stadsdelen består därför idag av fem, sex olika delområden, vilka alla har sin särpräglade form. En promenad genom södra Nybro kan därför bli till en kulturhistorisk upptäcktsfärd. Samtidigt är det lätt att upptäckaren blir desorienterad, eftersom varje delområde efter bara några kvarter övergår i ett helt nytt system.

Grönskogsområdet

I stadsdelens äldsta delar, på det gamla Grönmoenområdet, utmed och norr om Grönvägen utgör stadsplanstrukturen en kompromiss mellan vision och verklighet. De äldsta strukturerna och byggnaderna finns i området kring Frejagatan/Grönvägen där både tomter och kvarter är så små att det ger en tät, nästan gyttig, effekt som kontrasterar mot den luftigt breda och trädplanterade Villagatan, paradgatan från 1873 års plan.

Bebyggelsen i Grönskogsområdet är mycket varierad, inom ramen av vad vi idag uppfattar som enfamiljshus. Byggnadsbeståndet har successivt förnyats, förtätats och moderniserats. Här finns både små och stora hus från tiden kring sekelskiftet 1900. De större husen, vilka inrymt flera lägenheter och i vissa fall verksamheter, fungerar idag som enfamiljsbostäder. Då kurortsrörelsen gick allt sämre under 1930- och 1940-talen, för att slutligen nedläggas fr.o.m. år 1950, revs delar av den äldre bebyggelsen, bl.a. flertalet av de badvillor som uppförts av köpingen. De ersattes i

flera fall av stora, omsorgsfullt utformade villor. De stora villorna ger Grönskogsområdet en speciell, lite exklusiv karaktär. Blandningen av olika hustyper i området motverkar dock en "snobbig" atmosfär. Genom det traditionella gatunätet och genom att många av de större vilorna ligger relativt exponerat mot gatan känns stadsdelen tillgänglig och välkomnande för besökaren. I mitten av 1980-talet gjordes en förtätning av bebyggelsen i kvarteret Bäckén, i områdets västra del. Ett äldre hus revs och på den stora fastigheten anlades en återvändsgata med fem omgivande småtomter, vilka bebyggdes med varandra snarlika villor.

De flesta av de äldsta husen har moderniserats till sitt yttre. Fönstren har bytts ut och fasaderna har klätts med eternitplattor eller tilläggsisolering och panel. Byggnadernas volymer, tillsammans med detaljer som taktassar och skorstenar, kan ändå skvallra om husens ålder. I det yngre byggnadsbeståndet, från ca 1940 och framöver, finns många välbevarade hus.

Västerängsområdet

Också i Västerängsområdet, söder om Grönvägen, finns många stora villor, framförallt i delarna närmst Grönskogsområdet. Flera av dem har en utpräglad snickeriarkitektur med verandor och burspråk. Bebyggelsen i dessa kvarter är mer enhetlig än den i Grönskogsområdet. Huvudparten av bebyggelsen härrör från 1900-talets första hälft, med en tyngdpunkt i 1920-talet. Den svagt kuperade terrängen,

Radhusen på Göken 1.

gatornas svepande linjer, de stora, grönskande tomterna och den friare placeringen av byggnaderna på tomterna där husen ibland ligger rejält indragna från gatan, bidrar till en informell, lite romantisk prägel i kvarteren.

Då kvarteret Gökens ytterkant bebyggdes på 1940-talet var badepoken i stort överstånden. Nu byggdes "vanliga" hus för Nybros egna invånare. Tomterna ansågs så stora att de delades på två, vilket gett en tätare bebyggelsestruktur i dessa delar. I ena änden på kvarteret uppfördes år 1946 Nybros första (?) radhuslänga, "Gökboet" eller "Gula faran". Den ritades av stadsarkitekt Gösta Gerdsjö och uppfördes som s.k. barnrikehus d.v.s. som ett subventionerat boende för mindre bemedlade, barnrika familjer. Tolv år senare uppfördes Västerängsskolan²⁴ mitt emot radhusen. Radhuslängan och skolan skiljer ut sig från stadsdelens oräkneliga villor och platsen blir därför till en speciell plats, viktig för områdets identitet.

I Västerängsområdet har många hus tilläggsisolrats och därmed fått en ny fasad, vanligen en träpanel. Denna förändring blir mer påtaglig då det gäller de ursprungligen reveterade och formmässigt ganska sparsmakade 1940-talsvillorna, jämfört med de äldre snickerivillorna som från början haft en panelklädd fasad med ett mer plastiskt formspråk. I området finns dock även i stort sett oförändrade byggnader av båda dessa kategorier.

De funktionalistiska kvarteren

I "funktisstaden" kring Skåne-, Blekinge- och Möregatorna radas husen upp sig utmed de rätlinjiga gatorna. Stadsplanens lättbegripliga mönster, gatornas långa siktlinjer och tomtstrukturens enhetliga grammatik, gör att staden här känns öppen och tillgänglig. Den stela stadsplanen hade kunnat resultera i en enhetlighet gränsande till enformighet, men så blev aldrig fallet. Dels blev bara några få kvarter av 1931 års plan förverkligade. Dels kom nybyggandet i stadsdelen att spänna över cirka 25 års tid, från mitten av 1930-talet till år 1960, vilket resulterat i en varierad flora av hus.

I områdets nordöstra del kan man i delar få en intressant förnimmelse av hur området kan ha varit tänkt, då det utformades. "Den vita staden" var ett funktionalistiskt ideal med en ljus, fyrkantig, avskalad och modern arkitektur. Flera av "funkishusen" bevarar ännu i huvudsak sitt ursprungliga utseende. I de centrala delarna, byggda kring 1940-talet, dominerar istället 1 ½-plansvillorna med sina högresta sadeltak, en återgång till ett mer traditionellt formspråk. De flesta av dessa hus har vid uppförandet varit reveterade, men har senare klätts in med mexitegel, träpaneler eller skivmaterial. I områdets sydvästra del ligger lägre, tegelklädda hus från slutet av 1950-talet. Denna bebyggelse har som grupp betraktat genomgått mycket små förändringar.

Skånegatan, kvarteret Najaden, med enhetiga funkishus.

Hallandsgatan, kvarteret Tranbäret med tegelvillor.

”Trädgatorna” och östra Södra Nybro

Stadsplanens utformning i kvarteren vid ”trädgatorna”, d.v.s., Asp-, Bok-, Ek- och Oxelvägen, kan tolkas som en reaktion mot det funktionalistiska stadsplaneidealet. Dels är gatorna korta, dels är de utformade som en kilformad plats. Resultatet blir att man uppfattar husen utmed varje gata som en tydligt avgränsad grupp. Inom kvarteren finns ganska stora nivåskillnader som tas upp av stödmurar, terrängtrappor och suterränglösningar. I kvarteret Getingen finns fem stycken likadana hus, medan några av områdets hus har uppförts parvis. De flesta byggnader är dock styckebyggda, men formmässigt lika varandra. De är envåningshus med fasader i gult eller rött tegel som antingen vänder gaveln eller långsidan mot gatan.

De västra delarna av Södra Nybro utgörs till största delen av oändliga variationer på temat ”enplansvilla i rött tegel från 1960-talet”. Nästan alla hus har källare och svarta tak, vanligen i form av svarta betongpannor. Formerna varierar genom förskjutningar i fasadlivet, genom olika placeringar av garagen och genom att fasadteglet kombinerats med träpaneler i olika utseenden. De tidigare husen har oftast garagednfart och garaget i källaren. Många av husen ser, åtminstone från gatan, ännu idag ut som

då de byggdes. Ändrad färgsättning av fasadernas träpaneler är troligen den vanligaste förändringen. De hus som främst skiljer ut sig är de gruppbyggda villorna i kvarteret Jordgubben och Morellen, samt radhusen i kvarteret Druvan. Även i kvarteren Äpplet och Päronet finns ett avsnitt med gruppbyggda villor. De gruppbyggda husen, som blir vanliga kring mitten av 1960-talet, vittnar om hur bygg- och bostadsmarknaden förändrades vid denna tid. Den största sammanhållna grupphusbebyggelsen är den i kvarteret Morellen²⁵. Dessa hus skiljer även ut sig från den övriga bebyggelsen genom annorlunda material och genom sina drivna former. Kvarteret Morellen utgör en fin helhet som lätt trasas sönder av alltför nyskapande färgsättningar på enstaka hus.

”Fruktgatorna”

I den allra sydligaste delen av Södra Nybro ligger ett femtiotal småhus som uppfördes under några få år vid mitten av 1980-talet. Husen ligger samlade i två grupper kring återvändsgator och ett stråk av naturmark skiljer dem från den övriga staden. Omgivna av natur sluter de sig kring den egna gemenskapen, likt ”byar”, på gott och ont. De flesta hus är individuellt uppförda, men till formen besläktade med varandra. Förstukvistar och spröjsade fönster är vanliga inslag som refererar till en äldre lantlig tradition.

Gruppbyggda villor i kvarteret Morellen

Citrusvägen, kvarteret Grapefrukten, med villor från mitten av 1980-talet

Exempel på bostadshus i Södra Nybro

De flesta hus i Södra Nybro är styckebyggda tegelvillor från slutet av 1950-talet och 1960-talet.

Vågen 2 (1959)

Väduren 4 (1961)

Hallonet 14 (1965)

De ligger i stadsdelens västra del. Några gruppvillor och radhus finns i samma område.

Getingen 2 (1966)

Gruppvis på Äppet 3 (1965)

Radhus i kvarteret Druvan (1967)

Närmast Grönvägen dominerar "köpingshus" och jugendvillor, men bara något kvarter...

Skytten 9 (ca 1900)

Oskar 7 (ca 1900)

Trasten 3 (1910)

... västerut finns många funkishus. Många av de sistnämnda med 2-4 lägenheter.

Siskan 10 (1929)

Siskan 6 (1938)

Älvan 10 (1930-tal)

Mitt i stadsdelen finns framförallt villor från 1940-talet och början av 1950 talet.

Neptunus 1 (1939)

Göken 24 (1947)

Vega 8 (1954)

Dessutom finns det i Södra Nybro ett par områden med sammanhållen villabebyggelse från 1980-talet.

Bäckén 10 (1983)

Aprikosen 2 (1985)

Fikonet 1 (1987)

Spridda bland de många villorna ligger enstaka eller smågrupper (2-3 hus) med flerfamiljshus från olika tider.

Jägaren 7 (1935)

Najaden 10 (1962)

Najaden 9 (1947)